

КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

УДК 379.82 : 37.013.42

С. О. Рабійчук

Відомо, що проблеми дозвілля вивчаються досить давно і продуктивно. Одним з основоположників вивчення загального, у тому числі і дозвіллевого бюджету часу, вважається академік С. Г. Струмилін, за ініціативою якого ще 1922 року органами статистики СРСР було розпочате широкомасштабне дослідження. З тих пір наукова розробка дозвілля сформувалась у струнку теорію.

Досить стійкий і жвавий інтерес дослідників до проблем дозвілля викликав численні теоретичні та прикладні дослідження, залучив фахівців різних галузей наукового знання, створив достатню за обсягом базу. Проте багато розділів дозвілля залишаються маловивченими, незаповненими, а існуючі теорії та погляди суперечливими.

На відміну від теоретико-прикладних, методологічні аспекти дозвілля стали більш докладно досліджуватися лише в останнє десятиліття. У роботах усе частіше відзначається закономірність діалектичного переростання культурно-просвітньої роботи в більш складне, об'ємне соціальне явище. Як основні функції культурно-дозвілдової діяльності називаються розвиваюча, інформаційна, просвітня, культурна, творча, рекреативна, оздоровча.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні місця та особливостей культурно-дозвілдової діяльності в контексті соціально-педагогічної роботи.

Характеризуючи сучасний період розвитку теорії дозвілля, Л. А. Затуливітер відзначає необхідність подальшої її розробки, забезпечення наукового підходу до організації вільного часу індивідів і груп. Автор пов'язує це з можливістю неупередженої переоцінки наявного наукового досвіду у сфері дозвілля дорослих і дітей на базі фундаментальних наук (філософії, соціології, педагогіки, психології), а також розробки розвиваючого напрямку в дозвілльовій діяльності.

Для сучасної науки (філософії, педагогіки, культурології, соціології) властиве змішання термінів дозвілля, вільний час, відпочинок, розвага та ін. На думку Л. А. Затуливітер, це пояснюється тривалим пануванням у гуманітарних науках єдиної ідеології, марксистсько-ленінської філософії. Відсутність чітких співвідношень між виділеними термінами дозволяє де-

яким авторам використати їх тотожно один до одного (Г. А. Пруденський, Е. В. Соколов, С. Г. Струмилін).

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень із проблеми дозвілля, обґрунтування місця та особливостей культурно-дозвілдової діяльності в контексті соціально-педагогічної роботи дотепер не знайшло належного відображення у психолого-педагогічній літературі.

У сучасних педагогічних дослідженнях дозвілля розглядається як можливість людини займатися у вільний час різноманітною діяльністю за своїм уподобанням.

При цьому різноманітні види дозвілдової діяльності класифікуються на п'ять груп: відпочинок, розваги, свято, самоосвіта, творчість. Виділяють пасивний і активний відпочинок. Пасивний відпочинок припускає розслаблення, споглядання природи, міркування про життя. Активний відпочинок – це не викликаюча стомлення фізична або культурна діяльність: фізкультура, робота на садовій ділянці, читання, слухання музики та ін.

Розвага має компенсаційний характер і забезпечує людині зміну вражень. Розважаючись, людина включає у своє дозвілля ті фізичні і духовні здібності та схильності, які не може реалізувати у трудовій діяльності. Розваги включають перегляд художніх кінофільмів, відвідування концертів, театрів, подорожі, прогулянки, що дають людині зміну вражень. Свято сполучає в собі відпочинок і розваги, дозволяє людині звільнитися від повсякденних турбот, відчуття емоційний підйом, відкрито виразити свої почуття.

Самоосвіта спрямована на залучення людей до цінностей культури і, як правило, не пов'язана із професійною підготовкою, підвищенням кваліфікації та ін. Вона включає читання літератури, участь у семінарах і диспутах, екскурсії, лекції, музику, перегляд науково-популярних і документальних кінофільмів тощо. Найбільш високий рівень дозвілдової діяльності досягається у творчості, дозволяє людині розширити свою діяльність за межі професії.

Хобі, захоплення, заняття різними видами мистецтва, творчість піднімає особистість на новий щабель – творця духовних цінностей. Таким чином, дозвілля можна розглядати як складне соціальне яви-

ще своєрідний вид діяльності, що інтегрує відпочинок, розваги, свято, самоосвіту, творчість.

Завершуючи аналіз поняття дозвілля, варто сформулювати вимоги, що складають основу сучасних підходів до проблеми дозвілля, запропоновані І. А. Навіковою:

1. В основі дозвілля повинна полягати діяльність фізичної, розумової або емоційної природи.
2. Вибір того або іншого виду діяльності для дозвілля визначається мотивацією.
3. Різноманіття форм, діапазон видів діяльності у вільний час нескінченний.
4. Дозвілля здійснюється поза часом, що витрачається на життєдіяльність.
5. Вибір дозвіллевої діяльності абсолютно добровільний.
6. Дозвілля не має обмежень у часі.
7. Дозвілля – справа серйозна і цілеспрямована.
8. Дозвілля має гнучку (рухливу) форму. Воно може бути організованим або неорганізованим, індивідуальним або груповим.
9. Дозвілля може мати побічні дії.

Підсумовуючи проаналізовані нами підходи до поняття "дозвілля", ми вважаємо, що сьогодні дозвілля стає частиною вільного часу для споживання цінностей культури, спілкування, творчості, розваг, відпочинку та інших видів вільної нерегламентованої діяльності людини.

Поняття "культурно-дозвіллева діяльність" (КДД) у більшості випадків трактується як робота з організації відпочинку і розваг. Крім того, використовується досить велика кількість понять, суміжних із поняттям "культурно-дозвіллева діяльність". У їх числі соціально-культурна діяльність, культурно-просвітня діяльність, духовна діяльність, рекреативна, розважальна діяльність, творча діяльність, художня діяльність та ін.

Не зупиняючись докладно на аналізі поняття "культурно-дозвіллева діяльність", укажемо на її головні особливості, обумовлені соціальними характеристиками, а саме:

- унікальність;
- універсальність;
- уніфікованість;
- стабільність;
- мобільність;
- альтернативність;
- ініціативність.

Основними принципами культурно-дозвіллевої діяльності (за Т. Г. Кисельовою, Ю. Д. Красильниковим, Б. А. Титовим та ін.) є:

загальність та доступність – об'єктивно існує можливість залучення всіх без винятку у сферу дозвіллевої діяльності з метою задоволення їхніх творчих потреб, інтересів;

самодіяльність – принцип, заснований на творчій активності, захопленості й ініціативі особистості;

систематичність та цілеспрямованість – організація дозвілля припускає доцільне здійснення цієї

діяльності на основі послідовного сполучення безперервності та взаємозалежності в роботі всіх соціальних інститутів, покликаних забезпечувати дозвілля

наступність – припускає культурну взаємодію, взаємовплив поколінь. Необхідно активізувати діяльність батьків, усіх дорослих на передачу дітям знань і досвіду проведення оптимального дозвілля;

цікавість – створення невимушеного емоційного спілкування за допомогою вибудовування всього дозвілля.

Сьогодні культурно-дозвіллева діяльність стає предметом дослідження як засіб розвитку особистості. Традиції вітчизняної педагогіки і психології в основному пов'язані з аналізом виховання особистості в трудовому або навчальному колективі. Можна назвати численні дослідження, предметом яких стали виховна роль сім'ї, школи, виробництва, суспільних організацій. Однак останнім часом виявляється тенденція підвищення інтересу вчених і практиків до дослідження виховного потенціалу дозвілля. Як окремі люди, так і цілому соціальному прошарку властиві види діяльності, реалізація яких можлива лише в дозвіллевий час. Це, зокрема, потреби в індивідуальній і колективній творчій діяльності, у знайомстві з творами мистецтва, відвідуванні культурно-дозвіллевих заходів, читанні художньої літератури тощо. Саме тому сьогодні культурно-дозвіллева діяльність розглядається як домінуючий елемент соціально-педагогічної роботи.

Ми вважаємо, що сукупний соціально-педагогічний потенціал культурно-дозвіллевої діяльності може складатися з окремих компонентів, які характеризують різні ознаки та властивості дозвілля.

Перший – регулятивний потенціал дозвілля – обґрунтований, ціленаправлений і соціально виправданий вплив суспільства на соціально-культурну активність особистості в умовах вільного часу.

Другий – аналітичний потенціал дозвілля – вивчення дозвілля як особливого тимчасового простору, його процесів і механізмів, що відбуваються і діють на рівнях особистості, соціуму, суспільства. Аналітичний потенціал складається з виробництва, консервації, звертання і споживання наукових і прикладних знань.

Третій – ресурсний потенціал дозвілля – просторово-тимчасові та професійно-виробничі можливості організації дозвіллевої діяльності, виражені в кількісно-якісних параметрах і оцінках.

Четвертий – адаптивний потенціал дозвілля – процес і результат засвоєння індивідом нового для себе соціально-культурного середовища шляхом інтеграції і взаємодії з ним. Метою культурно-дозвіллевої адаптації людини є засвоєння нею культурних норм поведінки, цінностей, прийнятих у суспільстві (співтоваристві) у даний історичний період у дозвіллевій сфері. Характер адаптаційних процесів багато в чому залежить від тих об'єктивних і суб'єктивних умов, у яких опиняється в цей момент людина.

П'ятий – компенсаторний потенціал дозвілля – відшкодування, відновлення психічних, фізичних сил,

енергії людини, витрачених нею у позадозвіллевий час на виконання професійних та іншого роду занять і обов'язків. Відзначимо, що соціально-педагогічна діяльність у сфері КДД виступає тим компенсаційним полем, що допомагає людині не тільки повноцінно жити, але й виживати.

Більш того, у цілій низці випадків культурно-дозвіллева діяльність є єдиною можливою для відновлення психологічних та фізіологічних витрат. Компенсаційний потенціал виражається в таких компонентах:

рекреативна компенсація – відпочинок, сутність якого становить зміна, чергування видів діяльності, відновлення сил і енергії, витрачених раніше людиною;

реабілітаційна компенсація – у соціальному контексті повернення людині її законних прав;

гедоністична компенсація – отримання людиною в процесі дозвіллевих занять позитивних емоцій, естетичної насолоди, що знімають стомлення;

фізична, культурна компенсація – оздоровлення людини, відновлення втрачених нею сил у процесі такої соціальної діяльності, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних здібностей, форм і функцій людського організму;

виробничо-професійний потенціал дозвілля – у розвиненому суспільстві формується і діє ціла система організацій і підприємств, головною функцією яких є організація культурного відпочинку громадян.

Таким чином, соціально-педагогічний потенціал дозвілля розповсюджується фактично на всі сфери життєдіяльності суспільства й особистості, особливо на духовно-моральні, художньо-естетичні, творчі й рекреативні види та форми дозвіллевої діяльності. Культурно-дозвіллева діяльність як специфічне соціальне явище являє собою досить великий суспільний феномен, що цілком логічно розглядати у спів-

відношенні з такими явищами, як трудова, рекреативна, наукова, освітня діяльність та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дає можливість припускати, що соціально-педагогічна робота з організації культурно-дозвіллевої діяльності може бути ефективним засобом розвитку потенціалу особистості за таких умов:

поетапної педагогічної технології співтворчості суб'єктів дозвіллевої діяльності, заснованої на принципах творчої атмосфери, демонстрації зразків креативної поведінки, цікавості;

психолого-педагогічного супроводу дозвіллевої діяльності відповідно до індивідуальних особливостей її учасників, схильностей та інтересів;

модульної організації соціально-культурного середовища для різних видів продуктивної дозвіллевої діяльності.

Список літератури

Байчоров К. У. Образовательные стандарты как основа разработки новых технологий подготовки специалиста: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. – СПб., 1998.

Бочарова Э. М. Сознание и социальная среда: деятельностная парадигма: Автореф. дисс. ... канд. филос. наук. – Ставрополь, 2001.

Затуливетер Л. А. Организованный досуг как фактор воспитания и развития учащихся: Дисс. ... канд. пед. наук. – Липецк, 1998.

Культура досуга / Под ред. В. М. Пича, И. В. Бестужева-Лада и др. – К.: КДУ, 1990. – 240 с.

Педагогический энциклопедический словарь. – М., 2002. – С. 77.

*Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Ю. Й. Поліщук*